

ERDÉLY

HONISMERTETŐ LAP.

AZ ERDÉLYI KÁRPÁT-EGYESÜLET KIADÁSA.

IX. évfolyam.

Szerkeszti: RADNÓTI DEZSŐ.

Kolozsvár, 1900. 4. szám.

Góbéország.

A essze-messze az ország szivétől, hova e mindent tápláló óriási életszervnek még legvékonykább ere sem hatol, fekszik e furcsa nevű tündérország. Az ismeretlenség titokzatos homályába burkoltan alszik a századok óta elvarázsolt boldog tartomány. A természet pazar kézzel szórta rá dus kincseit. Óserdeiben sejtelmesen zúgnak a százados fenyők. Lábaiknál kis, vídám patak suhan tova csapongva. A vad erdei vizek pedig zuhogva törtetnek le a hegyeken, szilajan ugrálva szikláról-sziklára. Magas, szédítő bérczek merészen emelik gyakran még nyáron is hókoszoruzta fejüket a felhők közé. Gyökerüknél bájos völgyek húzódnak odább, melyekben végtelen pázsitzönyvegek terülnek el. Az erdő dallal tele. Ezervirágú rétjein a juhok, a marhák bús kolompja szól. Fájdalmas hangja a pásztorkürtnek halkán rezeg át a közeli hegyoldalból. A sűrüből a vadpáva éles rikoltása riaszt.

Mentén a pataknak, a tisztáson hatalmas tűz ég. A fenyő vigan pattog a lángok között, kellemes gyanta illatot terjeszt. Pásztoremberk hevernek körülötte. Beszédes ajkukon megereced a mese. Mesélnek tündérdolgokról, csodás eseményről, Attila királyról, Csaba királyfiról. És folyik a beszéd és leszáll az est. A rengetegnek fáira nehéz, sötét fátyol ereszkedik alá. Kialvó félben van a tűz. Ujból felszítják, a rádobott fenyőág robog, serczeg. A tűz fellobbanása megvilágítja a körben fekvők elmélázó arcát. Majd mind kevesebb szó esik. Vontatottabbak a kérdezgetések. A mesélő is gyakrabban bámul bele a lángok szeszélyes,

furcsa játékába. Végre felhallszik a halk „Jój-czakát»! A kutya álmában egyet-kettőt vakkant még, aztán elalszanak mindnyájan szépen, csendesen. Álmodnak fényeset, gyönyörűt és álmukban nagyon-nagyon boldogok.

Igen álmaikban. Fájdalom akkor csupán. E csodás országrész lakói valóságban boldogtalanok, nyomorultak nagyon. Az a szép otthon, a nagy haza nem nyújt nekik boldogságot, tisztességes megélhetést, kenyeret. Keservesen tengetik életüket e szerencsétlen emberek. És a góbé ábrándozása közben csodás, meseországra gondol, hol mindent megtalálhatni, kincset, boldogságot, az élet nyugalalmát. A távolból, a ködön át az új Eldorádó intget, csábít, hívja őket elsorvasztó, agyonölelő polypkarjaiba. És e naiv, mindenkitől elhagyott nép legboldogabb ábrándjainak netovábbja, mely felé könyörögve terjeszti ki életet kérő karjait . . . Oláhország.

Valóban keserűen kellene felnevetnünk e furcsa dolgon. Azonban az eset nagyon szomorú. Ezen csak sírnunk lehet keservesen. A magyarság legősibb, legtisztább faja Oláhország mentő karjaiba sóvárog, kívánczik. Azok közé, kik minket oly hön gyűlölnék, kik oly mesterien tudnak megvetni bennünket. Hát nem a legvégső szükség sarkalja őket e lépésre? Valjon a megalázkodásnak nem a legalacsonyabb foka-e ez? Mikor a nyakas, büszke székely alázatosan könyörög kenyeret küntt, míg itthon fejedelmi magasságban érzi és tartja magát az oláhok fölött. Ez kegyetlen tréfa a népek sorsát elrendelő végettől.

Megdöbentő nap-nap után tapasztalni ez elszomorító átalakulást. Szívünk elszorúl az egyesek, egész nemzetnek lelkében lezajló csendes tragédia látásánál, melynek hatalmas csattanója, a székelységnek, Erdély védőbástyájának, az oláh áradatban való elsüllyedése, nem késhet már sok évtizedig.

Lelkünk mélyén meghatva, kétségbeesve kiáltunk fel. De hát miért mennek ki? Idegenben elpusztulni, meghalni. Nem lehet rajtuk segíteni? Mi oka ez iszonyú, egész népfajt felemésztéssel fenyegető folyamatnak? A válasz egyszerű, a nyomor. Ehhez járul még egy nagyon fontos, eddig figyelemre nem méltatott lélektani mozzanat, a székelynek kimondhatatlan kóborlási vágya. Minket nadrágos embereket a tudás-kalandvágy, hír, dicsőség szomjazása űz idegenbe. A székelyt Kelet mesés pompájának képe, a könnyű boldogulhatás csábító reménye. Hiába. Keletnek ránk magyarokra gyakorolt vonzó varázserejét nem fogjuk leküzdeni, megtörni soha. Talán az ő Dentumogériában rég elhangzott pogány dal zsong fel egyszerre szívünkben? Talán a tenger csendes morajlását halljuk a sötét fenyveseknek sejtelmes, szomorú zúgásában? Vagy Csaba királyfi csalogató, hívó trombitája harsog felénk a Nemere zúgó viharában?

Meddő minden erőlködés. A magyar nem Nyugat, hanem még mindig Kelet felé érző nép. A székely fokozott mértékben az. A Nyugatnak agyoncivilizált, ideges gépekre berendezett élete idegen szívének. Keletnek napfényben uszó, vakító színpompája kell neki, hol nő a zengő dió, mosolygó szőlő, csengő barack. Oda vágyik a bérceknek mesélő természetű, álmadozó fia. Oda, hol van még költészet, napsúgár. Hol nem ijeszti lépten-nyomon a kenyérért való küzdelem, az életnek rideg sívársága.

A milyen szomorú a székelység ügye egészében, ép oly keserves az élete egyenként e föld lakójának, a csíki góbénak.

Tél van. Csattogó hideg. Hó borít mindent közel s távol. A csillagok még fenn pislognak. Három óra lehet. A faluban mozognak mindenütt. A szánkókat kihúzzák, a marhákat ellátják. Erdőlni készülnek. Alig telik egy óra, hosszú sor szánkó kanyarodik csendesen be a hegyekbe. Rajtok egy-két férfi gunnyaszt. Szorosan burkolóznak be koczogányukba. Már mélyen benn vannak a havasokban. Nagy meredek hágó következik. Az emberek leszállnak, hogy állataikat kiméeljék. Gyalog mennek odább a térdig érő hóban. Némán ballagnak a marhák mellett. A hegyből különös vonítás hallszik ki. A baromlába megreszket, a kutyák hegyezik fülüket, a

góbé egykedvűen néz arra felé. Csak a farkas. Ha jön, agyonveri a rúddal, ha nem, az sem baj. Még egy hágó, aztán «lúttó» s ott vannak.

Mihelyt kitavasodik, kezdődik a szekekezés. Két kis lovacskáját befogja a góbé és hordja a vendéget derüre-borura. Mindig útban van. Hogy az időt megkimélje, éjjel is folyton megy. Sokszor hetekig van távol hazulról a legsürgősebb mezei munka idejében. Ott kell hagynia kis gazdaságát. Azalatt a munkát jól-rosszul elintézi majd az asszony, az iskolából ez időre kifogott gyermekeivel. Ekkor indul meg a nevérol legalább ismert borvizes székely is. Ládája tele van Borszék csodás hatású savanyúvizével. Bekóborolja vele egész Erdélyt, felmegy rendesen Kolozsvárig, néha tovább is egy-két krajezárért, mit útközben szájától elvon.

Leánygyermekeiket korán cselédnek adják. Az úriházak nagyon szeretik és megbecsülik őket. Nagy része azonban lemegy „Barassóba bücsülettanulni“. Onnan tovább, be Oláhországba. Ott hagyja ifjúságát, szépségét és összetörve, betegen, legtöbbször nem egyedül jön meg, ha egyáltalában haza hozza szegényét.

Mennyi költészet, mennyi tragédia ez egyszerű szegény nép mindennapi életében. Ide jöjjenek fiatal iróink, törekvő festőink. Itt van tárgy elég. Csak hivatott toll és ecset kell hozzá. Ha az irodalomnak és ezáltal a köz tudatnak felfedezték a szegény tótokat, a gazdag bácskaiakat, fedezzék fel az elhagyatott, nyomorult góbét is. Jöjjenek uraim. Őszintén, férfiasan biztosíthatom, nem csinálnak rossz vásárt. A legbűbajosabb költészetnek gazdag forrása buzog még góbé-országban az életnek minduntalan lezajló legmodernebb tragédiái mellett. Csak meríteni kell belőle ihletet, igaz szívvel.

Addig is azonban bizzunk, reméljük. Lázadó beszédre ne nyiljon ajakunk. Valahogy csak lesz. Ki tudja? Hátha végre, egyszer megsegít minket is az a jó isten.

WENNBERG
BUDAPEST

University Library Cluj

A gainai leányvásár.

(Nemes Kata és Nemes Ödön rajzaival.)

Irta: Nemes Ödön.

Olykor sokáig, sokáig elhallgattam a mócz ficsór egyszerű furulyája méla-bús dalait. Ugy éreztem, mintha bánatos lelke olvadt volna azokba és meleg rokon-érzés fakadt szivemben a természet egyszerű fia iránt. Csak azt nem tudtam megérteni, hogy honnan veszi azt a kesergő bánatot; ő a ki szabadon él, mint az

erdők madara s ha úgy tetszik, a szirtéken versenyt kúszhat az őrizetére bízott kecske-falkával.

Az ő oszlályrésze a szabadság, a balzsamos lég és a magány ünnepies csendje, melyet néha csak a nyáj kolompja, az erdómélyből fölható fejszecsapások zaja és a kristályvizü csermelyek misztikus moraja szakítanak meg.

Egy elzárt világ ez a havas-vidék. Messze eső föld ez az emberek élénk, pezsgő társadalmától, mely miként a nap melegít és éltet egyaránt és a mely nélkül kihál a szív kedélye s az elme tehetségeit kifejteni erőtelen. A havasi oláh nép eme társadalmi elszigeteltsége és nem mint sokan vélik, százados elnyomottságára vezethetjük vissza zenéjének méla-bús jellegét, valamint nagyfoku szellemi elmaradottságát is.

Az a szegény oláh nép, mely Erdély nyugati havasai között él s a melyet „mócz“ néven ismerünk kétségtelenül hazarészünk lakosainak legműveletlenebb,

egyszersmind legszegényebb elemét alkotja. Pedig nem egy kedvező feltétel a mellett szól, hogy e nép kellő kultúra mellett, a vagyonosodás tekintetében is szép eredményt mutathatna föl, míg a mostani viszonyok között foglalkozása csakis szegényes állattenyésztésre, zsendely- és deszka-, valamint fa-edényekkel való kereskedésre szorítkozik, melyekkel a havasalji városok: Nagy-Halmágy, Brád, Abrudbánya, Zalatna és olykor Gy.-Fehérvár piaczeit keresik fel s minthogy a mócz földje gabona-termesztésre teljesen alkalmatlan: készítményeiket legszivesebben kukoriczával cserélik fel.

Ilyenkor a mócz asszonyok, sőt a leányok is lóra kapnak s míg apró mokány lovaik lépésben haladnak, orsóikon egykedvűen eregetik a fonalat, hogy a kecske és juh-gyapjuból aztán otthon daróczruhát szőjenek. Teljesen megokolt, hogy az ily kirándulások, különösen a leányoknál, valóságos eseményszámba mennek, mivel az emberi társadalommal jóformán csakis ilyen-

kor jönnek érintkezésbe, hisz' otthon, a havason, az elszórt falvakban, a nagy távolságok miatt, néha még szomszédjait is alig ismerik.

De évenként egyszer, úgy nyár derekán, a havason is szokatlanul megélnék az élet, mikor messze vidékekről, azokból a csodálatos rendetlenségű, elszórt falvaktól hosszú sorokban kanyarodik fel a nép a *Gaina* havas csúcsára. Oda gyűl legkivált a közel és távol vidékek fiatalsága; oda gyűlnek a házasulandó ifjak meg az eladó életvidor mócz-leányok, kik nem ritkán hozományukat is kirakják. Valóságos *leányvásár* ez; egy, a régmúlt időkből fenmaradt felette érdekes romantika, mely a modern kor kultuszával szemben is megtartá bizarr eredetiségét.

Egy ily sajátos vásári jelenetet rajzoltam meg, mely tárgyánál fogva kétségtelenül érdekelni fogja lapunk olvasóit. Ime, mindjárt itt egy takaros mócz-leány sűgár alakja válik ki a vásáros nép tömegéből. Egész lényén szűzies szemérem ömlik el, mert hisz' nem kevesebről van szó, mint arról, hogy az ifjunak, kit atyja élénken kapacitál, szíve legdrágább kincsét: szerelmét adja zálogul. A nyalka mócz ifjú is láthatólag élénk érdeklődéssel szemléli Flórinkát, kinek fiatal, üde arcához dús, fekete hajfonatok símulnak s ki piros fejtős varrottas ingével, bárányszőrös czifra kocsókjával igézően fest. Semmi kétség, a vén mócz még a leány hozományát is híven felsorolja, s szavainak erősítéseül a pópát is oda állítja, már pedig ha a pópa igenlőleg bólint fejével: a bizonyítás szent, akár az evangélium.

Ha a felek között megegyezés jön létre, úgy mindnyájan a mulatozók sátorába vonulnak, hol javában szól a cigányok zenéje s egymás uán ütnék a poharak. A mu'atság aztán késő éjjelig eltart s a fiatalok mint jegyesek térnek vissza; a jegyváltást pedig csakhamar házasság követi.

A leányvásár néha komplikációkkal is jár. Megesik ugyanis, hogy egy leánynak egy időben két kérője is akad, mi a vetélytársakat egymás ellen tüzei. Ilyenkor a szóváltást rendszeren a fejek és oldalbordák kölcsönös megöklözése követi, minek csak a semleges hatalmasságok intervenciója vet véget. Ilyenkor is tekintélyével legelől a pópa jár.

Még e század közepéig Zalatnán is divatban volt a leányvásár, sőt e szokás még a Székelyföldön sem ismeretlen, nevezetesen Görgény-Szent Imrén — napjainkban is szoktak ilyfajta vásárokat tartani, melyek — úgy látszik — szintén a havasi izolált társadalmi élet követelményét alkotják.

Az erősen nivelláló új-kor, mely a népeletnek, ugyszólván naponként egy-egy romantikus vonását semmisíti meg: ez őseredeti népszokást, a leányvásárt is, talán rövid időn, teljesen átalakítja vagy éppen eltörli. Talán innen van, hogy a gainai vásárt évről-évre olyanok is felkeresik, kiket egyedül a nép eredeti szokásai iránt érzett vonzalom vagy kultur-tanulmányi tekintetek vezérlelnek és a kik épp ezért egy ősi szokáson alapuló érdekes momentumnak kívánnak közvetlen tanui lenni.

Pedig egy ily kirándulás akár a Kis-Aranyos

völgyéből, akár Nagy-Halmagy felől Vosdocs és Lunksorán át nem kis fáradságba és időbe kerül, mivel a másfélezer méter magas *Gaina* vagy „Tyúkhegy”-re csak gyalog vagy mokány lovakon tehető meg az út, a mely azonban mindvégig elragadóan szép, érdekes, festői, sőt nagyszerű.

Különösen a *Gaináról*, mely három — és pedig *Torda-Aranyos*-, *Hunyad* és *Arad* megye összeszögelésénél fekszik, minden irányban felséges kilátás nyílik és pedig északon a Bihar-, nyugaton a *Momakodru* hegységre; délen a *Fehér-Kőrös* bájos völgyére és falvaira, a pirámis alaku *Magurára*, keleten a *Sztrimbára*, a kopasz *Vulkán* — távolabb pedig a *Detonára*. Mindezen hegységek tömegét, a bazalt *Detonát* kivéve, mészkő, diorit, csillámpala és homokkő alkotják és ásványokban gazdagok.

Ezen, a móczok által lakott hegyvidék, mely az „*Erdélyi Érczhegység*” nevét viseli, s a melynek a *Gaina* csak egyik góczpontját képezi, emberemlékezet óta az aranybányászat hazája. De a mócz éppen nem törődik a bányászattal; ő megmaradt tudatlansággal párosult tunya állapotában s ha e miatt reá nehezedik a nyomor: lelkét a kommunizmus démonának adja át. Ilyenkor a legnagyobb kegyetlenségektől sem retten vissza, miről a „*Hóra-világ*” és az 1848—49. évek borzalmai még sokáig fognak beszélni. E véres mozgalmak vezetői is, mint *Hóra*, *Klóska* s legutóbb *Jánk Avrá*m mindannyian e vidék szülöttei.

Pedig a mócz, mint az oláh nép általában, nem egy szép jellemvonással bír, sőt a poezis iránt való hajlamot sem lehet tőle elvitatni, a mi népdalaiban és regéiben tükröződik vissza. Innen van, hogy ugyszólván minden hegy vagy szírthez egy-egy csodás regét fűz.

A *Gaináról* és a leányvásár keletkezéséről e néprege maradt fenn:

Egy jóságos, világszép tündér élt a *Gaina*-hegy tetején, kinek fényes palotája messze, messze vidékekre ellátszott. Távolságokból évenként sok délczeg királyfi kereste fel és kérte meg kezét; de ő tündéri voltárol egyikért sem akart lemondani, mivel az örökifjúságot többre becsülte a szerelemnél. Hanem azért mi sem volt kedvesebb előtte, mint hogy a környék szegény eladó leányait gazdag hozományban részesítse, mert jól ismerte a férfiak szívét, hogy azokat a házasságnál legfőképpen a haszonlesés és önérdek vezérli. Ezért mindenik férjhezmenő leány, ha udvarát felkereste, egy szép, színarany tojást kapott ajándékba. Igen, mert a tündérnek egy olyan aranytollu tyúkjá volt, mely minden nap három színarany tojást tojt. Persze, ennek híre futamodott s három móczlegény abban egyezett meg, hogy az aranytollu tyúkot, bármi áron, ellopja. Hogy pedig a gyanút elkerüljék, mindhároma leánynak öltözködött s azonképpen kért bebozsáttatást. A tündérpalota félszemű vén kapusa gyanútlanul nyitott előttük kaput s a mint a tündér meghallotta, hogy három eladó leány érkezett, megparancsolta, hogy hozományul mindeniknek egy-egy aranytojást adjanak. A vén majorosné, a kire az aranytollu tyúk bízva volt, a tilalom ellenére, a három al-leánynak az arany-ketreczben ülő tyúkot is megmu-

tatta; de csakhamar keserűen lakolt balgaságáért, mivel két legény a majorosnét megkötözte és száját betömte, miközben a harmadik tolvaj az aranytollu tyúkot a ketreczből kikapta. Csak akkor látták, hogy egyik sarokban egy szakasztókosár aranytojás hever. Utczúl Azt is felkapták a tolvajok s nyomban az asszonyra zárták a fészert ajtaját. Aztán futásra vették a dolgot; de mert a tyúk a tolvaj hóna alatt elrikkantotta magát, nyilvánvalóvá lett a tolvajság. Az örök nyomban megfűjták a vézskürtöket, mire egy csapat lovas iramodott utánok: de mert időközben az est is beállott, a tolvajokat nem sikerült elfogniok. Hanem az egyik tolvaj a kosarat futás közben az Aranyos partján el ejtette, mire a szétört tojásokat a folyó hullámai el kapták; de az arany-tyúk az övék lett s közös akarral egy barlangba zárták, a honnan még sokáig kihallatszott kodácsolása.

A csoda-
szép tündér
e közben az
emberek
hálátlansá-
ga miatt,
nagy bűba
merült és
nemsokára
végeképp
elhagyta pa-
lotját s az-
tán földig
lerombol-
tatta; de az-
óta az Ara-
nyos folyó
mindig
aranyfö-
venyt hord
medrében s
e vidék he-
gyeiben
aranyat bá-
nyásznak,
sőt azt

GAINAI LEÁNYVÁSÁR.

J. J.
Nemes Ödön rajza.

mondják, hogy a Gaina hegy csúcsán is sok időn át, a sziklák között, arany-tojásokat talált a nép s mint hiszik, ez idő óta gyűl fel évről-évre a havasi nép, ez idő óta verődnek össze a házasulandó ifjak és eladó leányok.

Az egeresvidéki gipsz és barnaszén képződéséről.*

Irta: Szádeczky Gyula dr.

Megvallom, a legutolsó időig haboztam előadásom tárgyának megválasztásánál. Segítségemre jött jó feleségem is. Mert azt tapasztaltam, hogy a némely tekintetben elfogult szakembernek sokszor igen jó

* Felolvasta szerző a «Tanítók Háza» javára 1900. febr. 25-én Egeresen tartott ünnepélyen.

szolgálatot tesz tanácsával életének hűséges társa, rózsásabb fele. Ez alkalommal én még sem hallgattam reá.

Ő ugyanis Egyiptomot, vagy Kaukázust vagy Finlandot ajánlotta tárgyul, éppen azokat a helyeket, a melyeket nélküle látogattam meg.

Valóban nagyon csábított a szent Nilus, partján a sokezer esztendő piramisokkal, Thebével, a templomvárossal, a zengő Memnon-szobrokkal, a csodás belsejü sziklasfrokkel stb. stb. Csábított különösen most, midőn itthon a legbizonytalanabb, legegésztelenebb idővel küzködünk, hogy ha valóságban nem tehetjük, legalább képzeletünk rózsaszárnyain varázsoljuk magunkat Egyiptom mosolygó, derült égőve alá, üde, zöld pálmaligeteki közé.

Ha Kaukázusnak égbe meredő, nyáron is fehér hólepelbe burkolt, összeszakgatott csúcsai nem is vonzanak most annyira, mint a Nilus termékeny völgye, de mindenesetre szívesen tekintenénk be egy pár barátságos georgiai hajlékba, hogy gyönyörködjünk a

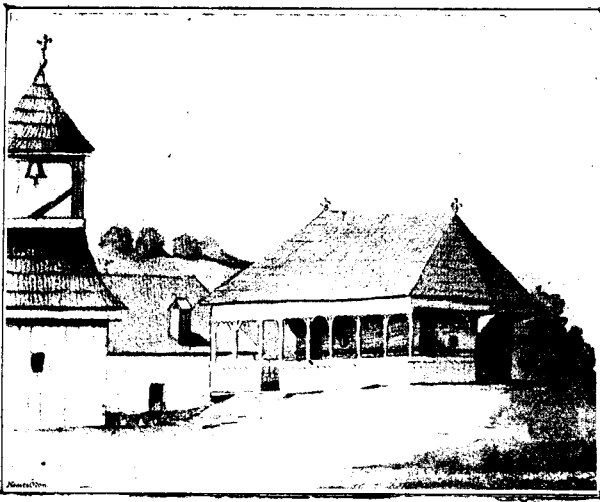
föld leg-
szebb né-
pének rom-
latlan ven-
égszerete-
tében,
szokásaik-
ban, modor-
rukban, a
melyek —
büszkesé-
günkre le-
gyen
mondva, —
annyira ha-
sonlítanak
a régi jó
magyar
szokások-
hoz, virtu-
sokhoz.

Az ezer
tő országá-
ban a bájos
Finlandon
az ő intel-
ligens, ked-
ves lakosait
is ugy üd-
vözölhet-
nök, mint

közeli rokonainkat. És én ennyi csábításnak ellenállva, mégis arra határoztam el magamat, hogy itthon maradjak a szó legszorosabb értelmében, hogy a messze idegen helyett kivezetem tisztelt hallgatóimat a mezőre, a szomszéd község határába. Mind olyan helyek ezek, a melyeket jobban ismernek, mint én, a melyen többször megfordultak, mint én, de a melyeket talán nem egyforma szemmel néztünk.

Hogy miért maradok itthon, azt is megmondom. Ugy okoskodtam, hogy ha a nagyon tisztelt rendezőség, melynek tagjaival Egeres környékére tett kirándulásaimon volt szerencsém megismerkedni, teljes szabadságot adva a tárgy megválasztásában, előadás tartásra kért fel, akkor mindenesetre a szakemberhez fordult első sorban

És nem is kell nekünk mindjárt messze idegenbe mennünk, hogy szép, hogy érdekes, hogy az ipart tekintve is hasznos vidéket lássunk. Mert ha a költőnek oka van mondani, hogy

A SZ.-BANYICZAI RÉGI GÖR. KATH. TEMPLOM.

Ifj. Nemes Ödön rajza.

Ha a föld Isten kalapja,
Ugy hazánk bokréta rajta.
Oly szép ország, oly virító!
Szemet, lelket andalító stb.

akkor sokszorosan oka van a geologusnak, a ki jól tudja, mennyi sok kiaknázatlan kincs hever parlagon szép hazánkban; okunk van mondani nekünk itt, nem messze Erdélyi Érczhegységünkötől, ettől a magyar Californiától, az arany és más ritka, becses érczek igazi Eldorádójától.

Egeres intelligens közönségének határában két olyan iparág virágozik, a melylyel megmutatja más vidékeknek is, miképen lehet aranyat csinálni a nem aranyból. Megtanít tehát arra a bűvös mesterségre, a melyik után régen, a természettudományi ismeretek napjának felviradása előtt hosszú időn át olyan buzgón és mégis eredmény nélkül áhítottak a meggazdagodni vágyók.

Különösen ezen utolsó körülménynek a latolgatása érlelte meg elhatározásomat, hogy itthon maradjak, ez egeresi gipsz-gyárnál és barnaszén bányánál, hogy elbeszéltem azt, a mit a föld történelmének kutatása közben ennek a két, ipari szempontból is nagyon fontos kőzetünknek, a gipsznek és a barnaszénnek képződéséről, képződésének körülményeiről megtudtunk.

Rég letűnt időkhöz kell i. t. hallgatóimat visszavezetnem, régen megváltozott vidékeket, körülményeket, éghajlatot kell elővarázsolnom, hogy ennek a két, — Egeres környékére nézve jelenleg olyan hasznos — kőzetnek képződéséről lehetőleg tiszta fogalmat szerezhessenek.

Nagyon értem feladatomban nehézségét különösen akkor, a midőn a letűnt idők nagyságát óhajtom megértetni. Mert a föld történelmének rengeteg idejét éppen úgy nem lehet a mi szokásos időszámításunkkal, mint a hogy nem szoktuk milliméterekben adni két egymástól távolabb eső helynek p. o. Egerestől Budapestnek a távolságát. Még ha képesek lennénk is ilyen számokkal szolgálni, ezek olyan nagyok volnának, hogy alig tudnók igazi értéküket megítélni.

Az esztendőkkel való számítás a föld történelmében alkalmatlan lévén, úgy becsüljük meg az időt, a hogy megbecsüli az a boldog egeresi polgártársunk, a kit nem érdekelnek a világ nagy eseményei, a ki nem érzi szükségét Krisztus urunk születésétől eltelt esztendők számításának, hanem úgy érteti meg magát, hogy a nagy kolera előtt, vagy utánról beszél; vagy ha nem olyan régen történt, a miről szólni akar, a gorbói vagy a danki földcsúszást veszi összehasonlításul.

Tehát az az idő, a melynek meghatározása most

nekem oly nagy fejtörést okoz, a föld történelmében nem a nagy kolerának, hanem csak a danki földcsúszásnak az ideje, mégis azt kell róla mondanom, hogy sokkal azelőtt volt, mint az ember megjelent a földön, jóval azelőtt, hogy hazánkban az utolsó tűzhányók is kialudtak, sőt azelőtt, hogy ezek az u. n. harmadkori tűzhányóink működésüket egyáltalában megkezdték volna. Nem mondhatjuk, hogy sok víz folyt le a Dunán, mert ez még akkor nem volt, de annál jobban mondhatjuk, hogy egy egész tengernyi víz kiömlött addig hazánk nagy medenczeiből, míg ezek a vulkánok különböző vidékeinken ki-gygyulva, meg újra elcsendesedve, hosszú egymásutánban felépítették azokat a gyönyörű formás hegyeket, a melyek sok tájunknak legszebb külső díszét teszik, a melyek kisebb mértékű kitörése hozta létre legközelebb hozzánk Kis-Kapus és Gyerő-Vásárhely között az út éjszaki oldalán a formás Köveshegyet.

Tenger borította ebben az időben nemcsak Erdély belső részét egészen a keleti meg a déli Kárpátokig, hanem a magyar Alföldeket is. A kettő között azon a tájon volt közlekedés, tengerszoros, a merre most a Szamos folyik. De ezek a terjedelmes tengerek is csak egyes öblei voltak annak a nagy tengernek, a melyek ebben az időben a jelenlegi földközi tenger mentén, de szélesebb övben húzódtott be egészen Indiáig.

Ennek a nagy tengernek, sok egyéb állat mellett egyik jellemző, helyenként igen nagyon elszaporodott lakói a Nummuliták voltak, azok az állatkák, a melyeknek megmaradt meszes héjait szent László pénze vagy kottallér néven mindnyájan ismerjük Egeres határából is, de igen nagy bőségben fordulnak ezek elő többek között Gyerő-Monostoron a templom körül.

Ebből a nummulit tengerből, vagy a hogy geológiai néven nevezzük, ó-harmadkori tengerből nagyon sok sziget emelkedett ki nemcsak a jelenlegi gyalui, bihari Havasok és Érczes hegységnek stb. a területén.

A klíma is egészen más volt, mint most. Valóságos forró égövi hőség melegítette ezen a vidéken a tengernek hajóit, a szigeteken pedig pálmák és egyéb olyan növények díszlettek, a minőket nálunk most csak üvegházakban tarthatnak, a melyek a forró égöv alatt tenyésznek szabadon.

Sok ezer esztendő kellett ahoz, hogy vidékünk klímája lassan, észrevétlenül a maivá változzék, hogy ez a tropicus tenger hosszú ingadozások, lassu lehülés után végre teljesen visszahúzódjék, arany kalászt termő rónaságnak adjon helyet. Ez az idő elég volt arra, hogy öreg, de élet-erős földünk arczatán a lassu, de biztos kihülés folytán egy ránczsal több képződjék

Ne méltó-

FOGARASI VÁRTI ZEDEK KÉPE 1608 BŐL.

Ifj. Nemes Ödön rajza.

Petersburgi Tűz

tassanak szóvirágnak tekinteni a „ráczt” szót, mert bizony ráczt az a szó valódi értelmében és pedig geológiai méreteken kifejlődött ráczt, a melyik földünknek ezen új korában képződött. Ennek a rácztnek képezi részét hazánk legmagasabb hegye, a Magas Tátra, ez tornyosította fel az Alpesekeket, a Kaukázust, ez emelte ki földünk legmagasabb hegyét a Himaláját is sok máson kívül.

Az elmondottakból kitűnik, hogy abban az időben, a mikor vidékünkön lévő gyps képződése megkezdődött, a mostaniaktól teljesen különböző körülmények uralkodtak, egy torró égövi tengernek a széle volt itt.

De lássuk, miképen történt ezeknek a gyps-rétegeknek képződésök, lerakódásuk?

Hogy ezek csakugyan rétegekben rakódtak le, azt észreveszi minden gypsfejtő ember. Nagyon jól meggyőződhetünk erről a Jegénye patak mentén, a hol a völgy mindkét oldalában megtaláljuk az egykor összefüggő gyps-rétegeket, a melyet lassanként a víz szakított szét és hordott el, annak a Jegényepataknak a vize, a melyik kiesztergyályozta ezt az egész völgyet.

Hogy a gyps-rétegek képződéséf megértsük, eszükne kell juttatnom azt, hogy a tengervíz sokkal több sót tartalmaz feloldva, mint szárazföldi forrásaink, patakjaink, folyóink vize, az u. n. édesvíz. Az elzárt tengeröblök vizének só tartalma különböző; nyílt tengereinknél azonban azt tapasztaljuk, hogy 1 kg. vízben körülbelül 35 gr. különböző só van feloldva. Ennek a 35 gr. sónak háromnegyede közönséges konyhasó, a többi egynegyede pedig javarészt különböző keserűsóból és gypsből áll.

A gyps tehát ott van a tengervízben, mert a víz feloldja a gypset is, habár sokkal kisebb mértékben, mint az ételeink sózására használt konyhasót. Már most, ha a tenger vizét elpárologatjuk, akkor a benne oldva lévő sók kiválnak belőle és a fenékre ülepednek olyan sorrendben, a minőben kiválásuk történik.

Ha lassan párolog el a tenger vize, meggyőződhetünk arról, hogy legelőször a legnehezebben oldódó gyps rakódik le, akkor, a midőn a többi könnyebben oldódó sók, mint p. o. a konyhasó és a keserű sók még a vízben maradnak.

A mit így kicsiben mesterségesen csináltunk, ugyanazt végezi a természet most nagyban többek között a Káspitenger keleti részén a Kara-Bugaz elzárt medenczében, a hol a fenéken gyps válik ki, ugyanazt végezte a forró égövihez hasonló napsugarak hatására a nummulit tenger vizével a nagy erdélyi medenczétől elzárt kisebb öblökben.

Vidékünk képződésének tanulmányozása közben biztosan meggyőződhetünk arról, hogy ennek a tengernek partját folytonos ingadozások zavarták, a minek következtében majd kiemelkedett a tengernek széle, majd meg jobban lesüllyedvén, a part is tenger alá került, az előbbi tenger széléből pedig mélyebb tenger lett. Ez az az ingadozás, a melyet sok esetben földünk kérgének összeránczosodása idéz elő, a melyet hosszú időre terjedő pontos megfigyelésekkel a jelenlegi tengernek partján is sok helyütt kimutathatunk.

Ezen ingadozások következtében tehát egyes elzárt medenczék képződtek tengerünk partján, a melyeket a szárazról beömlő édes vizek nem tápláltak annyira, hogy a nagy elpárolgást pótolták volna, mert az éghajlat száraz, forró volt. Ennek következtében a tenger vize annyira megsűrűsödött, hogy a gyps lassanként kivált belőle és a fenékre rakódott egyenletes réteget alkotva.

De mielőtt a tengervíz teljesen elpárolgott volna, a folytonosan sűrűbbé váló víz a talaj sülyedése következtében újra összeköttetésbe lépett a tengerrel, minek következtében a könnyebben oldódó többi sók nem váltak ki. Helyettük Jegénye vidékén a friss ten-

gervízzel ide telepedett osztriják és egyéb tengeri állatok, nummulitek héjai, házai fedik be összefüggő rétegeként a gyps-réteget, melynek vastagságát 5—20 m.-re becsüli elődöm, Koch Antal dr. egyet. tanár, a ki évek hosszú során át olyan szép eredménnyel buzgolkodott harmadkori tengerünkől lerakódott rétegek sorozatának megállapításán.

A jegényei gyps-rétegeknél jóval fiatalabb az a gyps, a melyet M.-Gorbó mellett a Nádas északi oldalán emelkedő meredek partoldalban találtam, vagy a melyet még közelebb hozzánk, az inaktelki völgy mindkét oldalán látok Koch térképén berajzolva.

A két gyps-réteg lerakódása közötti időben tengerünk egyszer egészen elzáratott a nyílt tengertől és ekkor rakódtak le többek között azok az agyagos, homokos rétegek, a melyeket a Nádasvölgy mentén Egeres felett is találunk, de jobban láthatjuk tarka rétegeit a vonatról is András-házán, a patak bal partján lévő szakadásban. Itt nyoma sincs a tengeri állatoknak, helyettük nagyon ritkán szárazföldi és édesvízi állatok csontjai kerülnek belőlük ki.

Hogy a gorbói és inaktelki gyps-réteg az édesvízi agyagos, homokos, meszes rétegekre lerakódhasse, újra tenger víznek kellett ide kerülni és a gyps-képződés elmondott körülményeinek ismétlődniök kellett.

A két gyps-réteg képződése között eltelt tetemes idő a föld történelmében olyan jelentéktelen, hogy mindakettő lerakódását az ő harmadkori képződményeknek ugyanazon alsó csoportjába soroljuk Sőt ezen alsó csoport is nagyon sokára végződött, még a gorbói gyps lerakódása után, miközben sekély tengerünkől igazi mély tenger lett az ingadozások folytán.

Lássuk már most Egeres határában a Körtvélyesen lévő barnaszénnek a képződését. Rengeteg száma az esztendőknél telt el a gorbói gyps-réteg és ezen barnaszén képződése között, mi alatt vidékünk igazi mély tengerre sülyedt, majd ismét lassanként emelkedett a fenék, sekély tengerre lett, ez pedig az emelkedés folyamán szárazzá, vagy pedig a tengertől elzárt édes víz medenczévé változott.

Ezen rengeteg idő alatt lassanként a forró éghajlat is enyhülni kezdett és jóval nedvesebbé változott, a minek természetes következménye lett az, hogy az állatok, növények is fokozatosan kicserélődtek, a régiak vagy kivésztek, vagy pedig olyan vidékekre költöztek, a hol az ő életüknek megfelelő körülmények megvoltak. Ezek helyét olyanok foglalták el, a melyek az új viszonyok között jól érezték magukat. A tenger partján a tűzhányók is kigyuladtak. A gyérő-monostori Köveshegy fehér lávája ekkor ömölhetett ki, mert lekopott darabkái, melyek a mélyebb rétegekben nem fordulnak elő, Dankon a barnaszénre telepedett kavicsos homokban már megtaláltam.

A jelentékenyen megváltozott viszonyok és ezeknek legérzékenyebb óramutatója az *új élet*, megokolttá teszi, hogy zárjuk az *ő harmadkort*, az új idők folyamán megnyissuk az *új-harmadkort*. Barnaszénünk képződésének ideje tényleg befejezi az ő-harmadkorban lerakódott rétegek hosszú sorozatát és átvezet az új-harmadkorba.

Ebben az időben, a tenger partjához közel, Egeres, Nagy-Almás, Közép-Lak táján egy tekintélyes nagyságu édesvízű vagy csak gyengén sósvízű medencze képződött, a melyet a jelenlegi gyalui stb. havasainkról, az akkori szigetről jövő vizek tápláltak, a melyek egyttal tetemes mennyiségű növényt is szállítottak ebbe a tóba.

Hogy a kőszén képződéséről tiszta fogalmat szerezzünk magunknak, figyeljük meg mostani lápos, tőzeges helyeinken a növények szenesedését. Az ilyen nedves helyeken leginkább mohok tenyésznek rendkívül nagy mennyiségben, egyik generatio befedi a másikat, a régiak lassanként kezdenek elváltozni, a víz

alá kerülnek és így a levegő oxigénjétől elzárva megindul ez az átalakulási folyamat, a melyiknél nem korhad, nem pusztul el a növény, mint a levegőn szokott, hanem szénné változik.

Minél tovább tart ez az átalakulás, annál jobban meggyűlik a növényt alkotó egyik fő elem, a szén, annál inkább eltávoznak a többi alkotórészek, tehát annál becsesebbé lesz a képződő kőszén. Míg a növényrostjában a szén mennyisége 50⁰/₀-ot tesz ki, addig az egeresi barnaszénben már 57⁰/₀ carboniumot találunk, pedig elég sok ásványos anyag is van benne, ami a képződésekor belekerült iszabpól származik. A legtisztább anthracitban a széntartalom felemelkedik 94⁰/₀ ra.

A szenesedés tehát lassan, de folytonosan tart és ennek a folyamán képződik a mocsárlég és más veszedelmes gáz, a melyek rosszul szellőző bányákban meggyűlve, robbanásukkal annyi szerencsétlenségnek voltak már okozói.

De nemcsak az idő segíti elő ezt a szenesedést, elősegíti azt a szénre lerakódó kőzetek súlya, nyomása, valamint az az igen gyakran még sokkal nagyobb nyomás is, a melynek némely szén a földkéreg rámosódása, összegyűrődése következtében volt alávetve.

Ebből a szempontból tekintve egeresvidéki szénünket, mondhatjuk, hogy az uj-harmadkori rétegek és az ezekre következő negyedkori rétegek lerakódásának hosszú periodusa alatt elég ideje volt szenesedni. Szenesedését előmozdította a felette levő, egyes helyeken még most is elég vastag rétegeknek a súlya, sőt valamennyire a földkéreg gyűrődéséből származó nyomás is. Mert az egeresvidéki három barnaszéntelep, valamint az ezeket egymástól elválasztó, helyenként félig sós vízi kagylókat tartalmazó rétegek nincsenek vízszintes helyzetben, ahogy lerakódtak, hanem kimozdultak eredeti állapotukból, meg vannak helyenként görbülve, sőt — amint a bányamivelések folytán tudjuk — meg is vannak szakadva.

De ha földünk korával hasonlítjuk össze az egeresvidéki barnaszén korát, vagy csak azzal az idővel is, a mely a növényeknek a földön való megjelenésétől vagy az első kőszén képződésétől eltelt, akkor nem mondhatjuk öregnek ezen szénen. Vannak ennél hazánkban is jóval fiatalabb szenek, p. o. a baróthvidéki, de vannak különböző időkből származó idősebbek is, a melyeknek képződésük mind olyanforma viszonyok mellett történt, a minő viszonyok mellett képződnek-elenlegi tözegeink.

Röviden vázoltam vidékünk két hasznos kőzetének, a gipsznek és a barnaszénnek létrejöttét. A mi, ilyen egyszerű és természetes ezeknek a keletkezésük éppen olyan egyszerű és természetes valamennyi más kőzetének keletkezése is. A természetben nincs semmi mistikus, semmi elvont, semmi megfoghatatlan; csak a határtalan időt kell a mostan is meglévő viszonyokkal összevetni és tisztán a maguk fenséges egyszerűségében állanak előttünk azok az óriási eredmények, a melyek megfoghatlanok maradnak addig, míg az idő végtelenségével meg nem barátkoztunk.

Verancsics Erdélyről.

Irta: Rácz Miklós.

A XVI. század zivataros eseményei közt az egykor hatalmas Magyarország hanyatlásával mindinkább előtérbe lép Erdély, mint a nemzeti eszmék, törekvések fentartója. Az anyaország szerepét ő veszi át Földrajzi helyzete s népeinek erőteljes jelleme egyaránt képesíték e feladatra. Az ellenkirályok küzdelme korában úyszólván Erdély az a tengely, mely körül hazánk története forog. Erthető tehát, hogy a nemzet figyelme a kis haza viszonyaira fordul s épen e korból birjuk a már már önállóvá lett Erdélynek egyszerre két igen értékes leírását azon kor legkiválóbb férfainak, Verancsics Antalnak és Oláh Miklósnak tollából. Mindketten személyes tapasztalásból irnak, Oláhnak, mint Erdély szülőlténének, Verancsicsnak, mint erdélyi püspöknek bő alkalmá volt az ország viszonyainak megismerésére. «Sokat saját szememmel láttam, sokat a benlakók elbeszéléséből tudtam meg», írja Verancsics művének* «Erdély, Moldva és Oláhország fekvéséről» című fejezetében.

Átérezve azon szoros kapcsolatot, melyet mindenütt feltalálhatni a történelem lefolyása és a földrajzi tényezők közt, kora történetét szándékozván megírni, az események színterét is vázolja.

Kiemeli Erdély előnyös földrajzi helyzetét, úgy hogy ha a török egyszer kezébe keríti Erdélyt, mint valami fellegréből könnyűszerrel megtámadhatja a szomszédos keresztény államokat. Mert Erdély belsejét nehezen járható hegyek, folyók és utak szegik, kívülről zord hegységek erős sziklafalként védik. E mellett gabonában, borbán, marhában, ércben, sóban gazdag, minél fogva kitűnő működési alapul szolgálhatna a töröknek. Nem vázolja, mint éltek Erdélyben előtte 1000 évvel a dákok, rómaiak, hunok s más népek; hiszen csak néhány év is mily óriási változásokat létesíthet, példa rá saját kora, melyben alig találhatni Magyarországot Magyarországon. Csak a régiek néhány téves nézetét akarja megjavítani. Így az oláhoknak Flaccustól való elnevezését czáfolja meg, kimutatva, hogy az oláh név a szláv vlach (pásztor) szóból ered. Moldva és Havaselve leírása után Erdély tárgyálására tér. Erdély inkább kerekded, mint hosszas, hossza-széle nem több 25 magyar mf.-nél. A Székelyföld és innen Szebenig terjedő része erdős, hegyes, többi része igen változatos jellegű. Gyönyörű árnyas ligetek, ki nem száradó patakok, verőfényes szőlő-he-

* Verancsics Antal m. kir. helytartó, csztergomi érsek Összes munkái, I. kötet, 119-161. lap. Pest, 1857, kiadta Szalay László.

nyek váltakoznak a termékeny sík részekkel. Éghajlatának egyenletességében és termékenységében kevés ország mulja felül. Gabonája, bora annyi van, hogy gyakran Magyarország szükségletén is segít, 70 urna bor ára 300 dénár, egy köből gabnái 10 dénár. Bora mindenféle, erős és gyengébb, édes és savanyu, fehér és piros, az év minden szakában élvezhető, íz, szín, minőség tekintetében sokban felülmulja Falernum és Campania borait. Sok a vas és ólom, arany, ezüst pedig majd minden hegyében található s nincs folyója, melynek iszapjából né mosnák, s „merem mondani, hogy egész Erdély sórétegen tekszik, úgy hogy a Maros sok helyt egész sósziklákat mos alá.“ A székelyek házaik belsejében alig arasznyira tárván fel a földet, akkor vássák, a mikor akarják, nem kis kárára a kincstárnak. Sok fajta gyümölcse, mint alma, körte, sem íz, sem mennyiség tekintetében nem áll mögötte Itáliának, barackja pedig, melyet Gyulafehérvár környéke termel, könnyen felül is mulja és oly épen tudják egész éven át megtartani, hogy azt hinné az ember, hogy csak most szedték. Mezőkben, legelőkben, takarmányban igen bővelkedik. Éghajlata az egész országban egyenletes, nem szeles, nem mocsaras, nem ködös, hanem egészséges és kellemes, vadászatra igen alkalmas.

Kiválóbb erődített városai: Kolozsvár, Szeben, Brassó, Besztercze, Megyes, Segesvár, Sabes (Szász-Sabes) és a püspöki székhely, Gyulafehérvár. Vára men- nál több: Hunyad, Déva, Fogaras, Dyod, Chicho, Balvanyos, Gyalu és még sok más. Folyói Maros, Aluta, Burtia (Bárca), Besztercze, Nagy- és Kis Chichulew (Küküllő), a Szamos, a Nagy és Kicsi, melyet a magyarok Vyza folyónak azaz vissza folyónak neveznek, mert nyugotról Keletre, majd megfordítva ismét keleti, nyugati irányban folyik és Désnél a Nagygyal egyesül. Ezekon kívül a Sábés, Sargetia (Strigy) és Aranyos, nagy bő aranytalmáról vagy eredetének aranydús hegyeiről így nevezve. Hajózzák a Marost, Alutát, Zamost és Aranyost, de csak ha hóolvadáskor, vagy zápor után vizük megárad. Nagyobbak a többinél a Maros és Olt, ez a Dunába, az a Tiszába folyva magukba veszik majdnem az összes többi folyókat. A Maros az Aranyost, Ompalyt, Sabest, Chichulót, nagyot és kicsit fogadja magába, az Olt pedig a Fekete vizet, a Vargiscot (Vargyas), Hamerodot (Homorod), Burtiat, mely Brassó mellett folyik és a Szebent, melytől a város vette nevét, továbbá a Sargetiat, mely Decebal dák király egykori kiucseiről és fővárosáról, Zarmasigetusról, a mai Varheliről nevezetes. Mindenikükbe a völgyek és szurdokok számtalan csermelyt és patakot küldenek. Az Aranyos a Tordától a Marosig terjedő aig 4 mfnyi pályáján hajózható, a Szamos sokkal hosszabb vonalon, Désből a Tiszáig. E folyók haldúsak s gazdagok aranyporban.

Erdélyt háromféle nép lakja: székely, magyar és szász, negyedikül ide vehetők az oláhok, kik számban könnyen e'érík ugyan a többi hármat, de semmi szabadságuk, joguk, nemességük nincs, nem alkotnak külön székeket, kivéve a Hazak (Hátszeg) vidékén lakókat. A többiek mind parasztok, a magyarok telepesei, sokan tulajdon helyeik híján az egész országban szét-

szórva erdők-hegyek rejtekeiben többnyire baromtenyésztésből nagy pizok középett élnek.

A székelyek kétségtelen utódai a húnoknak. Eredetüknél fogva mindannyian nemesek, bár egyszerű szántó-vető emberek, szabadok, adótól, szolgálattételtől mentek, csakis két szolgálattételre vannak kötelezve, háboru idején kötelesek maguk költségén részt venni a hadban, hanem különböző feltételek alatt. Mert keletről vagy éjszokról betörő ellenség ellen, valamint belsőharcz idején fejenként mindannyian fegyvert fognak és a had végéig nem távoznak, nyugati ellenségre haduk tizedrészét küldik s 15 napon túl nem maradnak táborban. Déli betöréskor minden második megy és harczol, míg bír. Ököradó fizetésére is kötelezvék. Ősi joguknál fogva minden királynak csak háromszor fizetnek egy-egy ökröt családonként, vagy a hogy ők nevezik kapuszám szerint t. i. a király koronázásakor, házasságakor és első gyermekének születésekor, ha az fiu; de ha leány, a harmadszori adófizetés elmarad.

Igen szapora nép, úgy hogy manap (1538) 30,000 embert bír hadba küldeni, s e mellett honvédők is maradnak otthon. Többnyire lovas katonák, hadi készletek és kitünő fegyverzet, külön hadijel nélkül egyedül számukban és ősi vitézségükben bizva, harcolnak. Tétlenséget nem tűrnek, ha rögtön harczba nem viszik őket, csakhamar szétoszlanak. Szokásaik és erkölceik nyiltak, hanem még megtartották szittya érdességüket és majd minden szokásukban, intézményeikben, törvényeikben és életmódjukban, a vallást kivéve, eltérnek a magyaroktól, még nyelvük sem egyezik meg mindenben, mert régiesen beszélnek. A rendes írás helyett pálczákra négyszög-alaku rövást vésnek, a sort jobbról balra vezetve, miként a zsidók. s egy legfőlebb két pont feltevésével sokkal több hangot képesek kifejezni a rendes betüknél. Mondják, hogy hajdan a hunok éltek ezen írással Gyűlésre fegyveresen jönnek, az előkelők a középen foglalnak helyet, a többiek nagy zajjal veszik őket körül és buzgón ellenzik, ha valami nekik nem tetszőt határoznak. Néha azonban eltűrik azt is, de ha valami szokatlan terhet rónak rájuk, a törvény indítványozóján torolják meg, házát tömegesen megrohanva földig rombolják; ha pedig valaki szabad-

RÉGI OLÁH VISELETKÉP A SZ. BANYICZAI TEMPLOMBÓL.
Ifj. Nemes Ödön rajza.

ságuk ellen vét, halálra üldözik és a gyűlésen nyilvánosan kivégezik. De ha azt hiszik, hogy valaki eléggé megbűnhődött, közös erővel újból felépítik házát. Magyar módra öltözködnek, de nem annyira gondosan és diszesen. Földművelők és baromtenyésztők, gabonájuk bőven van, boruk kevés, miért is méhsert isznak.

A szászok Germánia egy népétől, a szászoktól erednek és az Othók és N. Károly korában vándoroltak e földre, a mint a magyar krónikák és a népvéneinek szájhagyománya bizonyítja. Arczjellegök, szokásaik, nyelvük mai napig ős honukra és eredetükre vallanak. Iparkodók, munkások, kereskedelemmel és iparral foglalkoznak. Rablásnak és lopásnak híre sincs köztük, inkább tápláló, mint válogatott étkekkel élnek. Magánjavak szerzésére a tartomány egyetlen népe sem törekszik annyira, mint ez, máséra nem vágyakoznak, beérik a magukéval. Építkezésben, föld- és szőlőművelésben annyira buzgók, hogy a szászok földénél szebb, tetmékenyebb nincs Erdélyben. Adójukat pénzben fizetik, hanem a katonáskodásban gyengék, gyalog harcolnak, falmögül jól harcolnak, de nyílt mezőn könnyen hátrálnak. A nők résztvesznek férjeik ügyeiben és versenyeznek velük a vagyon gyarapításában; a magyarok szokásától eltérőleg későn mennek férjhez.

A magyarság, melyhez Erdély nemessége tartozik, a hunoktól ered, de sokkal később jöttek be a székelyeknél. Szokásaik, erkölcsök, viseletük, nyelvük egy az anyaország magyarjáiéval, de vannak eltérő szokásaik is s ily eltérésekre nemcsak az egyes országrészekben, hanem az egyes városokban, sőt családokban is akadhatni. A földet jól művelik, nem laknak városokban, hanem faluként váraikban és udvarházaikban; a tehetősebbek nem fényes, de tágas és eléggé diszes kőházakat építenek, a szegényebbek ellenben faházakban laknak. Művelt erkölcsök közt élnek, politizálnak, gazdagon táplálkoznak, étkeiket erősen fűszerezik, főszeszvedélyük a vadászat és madarászás, diszesen és nagy gondnal öltözködnek, a színek sokféleségét kedvelik (s ymet ritkán használnak), csak feketébe nem öltözködnek, kivéve ha gyászolnak. Lábbelijükre és fővegeikre kevés gondot fordítanak. Nemességet semmi más úton sem szerezhetni, mint hadi vagy tudományos érdemek által. Harczrakész, bátor nép, mely a maga pusztulása, vagy az ellenség leverése előtt nem hagyja abba a harcot. Legnagyobb dicsőség dárdával lóról levetni az ellenfélt. Könnyű fegyverzetű lovas katonák, maguk nyelven «hussarok». Fegyverzetük acél sisak, pikkelyes pánczéling, török kard, «zabla» nevű, bal karjukon kerek paizs, jobb karjukon vas karvédő, lánca, végén selyem zászlócska. Leginkább török lovaik vannak, melyek gyorsabbak a többiekénél, minélfogva nagy gondot fordítanak rájuk.

Mind e népek oly kis területen csodás egyetértésben élnek, s ha néha viszálykodnak is, mi testvérek közt is megcsik, azért ellenség ellen mindig közös erővel indulnak. Mindenik nemzet külön-külön 7--7 székre oszlik. A székelyek székei: Udvarhel és Keresztur; Chyk és Gyurgio (Gyergyó), Maros, Kyzdy, Sepsy, Orbay, Aranyos. Szászoké: Zaazvaros (Szászváros), Sebes, Zerdahel, Zeben, Olthyan, Svngb, a magyar me-

gyék nevei: Fehér, Küküllő, Colos, Doboka, Zolnok, Thorda és Hunyad. Ezeknek élén törvénytudó főispánok állanak, kiknek a szászoknál királybíró a nevük. Erdély egyik neve is valószínűleg abból ered, hogy minden népének 7--7 vára volt.

A szkarisórai váltó forrás.*)

Irta: Czárán Gyula.

Hazánk némely szép hegyvidéke annyira félre esik a világtól, annyira el van zárva a közlekedéstől, az idegenek forgalmától oly ritkán látogatja meg egy-egy természettudós vagy kedvelő, hogy — ha hébe-hóba geológus vagy turista vetődik oda: a nép — látva az idegenek a természeti jelenségek iránt való érdeklődését — ennek minden tiltakozása ellenére is úgy nézi őt, mint olyat, a ki okvetetlenül bányászati úton vagy máskép iparilag értékesíthető termékek kuttatásával foglalkozik, vagy egyáltalában valami praktikus hasznot hajtó vállalat létesítése czéljából jár a vidéken. Ugyan mi a szöszért is fáradsz különben annyit, miért mászkálna a sziklákon?

A legközelebb múlt nyáron Szkarisórán, a Nagy Aranyos mellett, együtt töltöttem néhány napot dr. Pálffy Mór geológus urral a Magyar Földtani intézettől. Egy alsó-gbirdai paraszt ember, látva mikép kalapáljuk a köveket, azzal állított elélünk, hogy az ő földjén is van egy olyan hely, a melyből jó „feregye”-t (türdöt) lehetne csinálni.

Ez emberek nem igen szoktak közlékenyek lenni vidékük természeti tüneményeit illetőleg: úgyszólván harapófogóval kell a felvilágosításokat tőlük apránként kiszedegetni. A mi fentemlített ipsénket is valószínűleg azon remény lelkesítette e közlésnél, mikép jó áron megveszszük majd tőle e helyet, hogy fürdőtelepet létesítsünk ottan. Neve különben Csoanya a Bulzi és A'só-Gbirdán lakik.

Azon kérdésemre, hogy miért volna fürdőnek való hely? talán savanyú víz vagy melegforrás van ott? azt felelte, hogy nem ilyen forrás, hanem olyan, a melyik meg-megáll és ujra kiömlik; és hogy ezt nem ismeri még senki sem.

Azonnal elvezettettük magunkat vele a helyszínére s csakngyan egy váltó forrást találtunk ott, az Aranyos jobb partján, a folyó azon szakaszának mentén, mely a *Steuletz* házcsoporttól keletre, a *Vale Scarpa* torkolatán felül hosszabb vonalban tiszta déli-északi irányban húzódik. A malomnál, hol a folyó hirtelen ismét egészen déli irányban kanyarodik vissza, át kell a gyaloghídon menni, s innen úgy 6—700 lépésnyire felfelé a folyó mentén van a forrás, azon helyen, melyet a nép «Kotyey»-nek nevez.

Festői szép sziklacsoportok emelkednek ki háta mögött a hegyoldalból, a természet e színjátékához méltó dekorációk.

A forrás vize dr. Pálffy szerint triasz-mészakőből fakad. Medenczéje ép az Aranyos partján van, csak két méternyre ettől. Az üreg nyílása 70—75 cm. széles, 25 cm. magas és nagyon hasonlít egy lencse kereszt metszetéhez. Az üreg talaja a szájától befelé lejt, és körülbelül 70 cm. hosszán nyúlik be. Az üreg feneké bent nem áll soha sem egészen szárazon: a víz visszahúzódásánál mindig marad benne egy kicsinyke

* Intermittáló forrás, a «váltó-láz» (febris intermittens) kifejezés mintájára.

víztükör, épúgy, mint a vaskoh-kelugeri Dagadó forrás felső üregében.

Az üreg alja, honnan a víz időnkint kidagad, mintegy 15–20 centiméterrel volt alantabb az Aranyos akkori vízállásánál, úgy hogy ha nem volna az a kis vízvázlat természetes párkányzat a forrás és folyó közt, ennek vize azt egészen elborította volna. Igaz, hogy nagyon «csapadékos» időjárás volt akkor, minden nap esett. Bizonyos, hogy hóolvadás, vagy rendkívüli nagy esőzések alkalmával az egész forrás mindenestül víz alá kerül.

A forrás kidagadó vizét két csatorna vezeti az Aranyosba: egy alsó földalatti csatorna, melynek kiömlési torkát már csaknem mosta ekkor az épen növényben levő folyó vize; és a felső, nyílt csatorna, melybe az említett medenczepárkányon át ömlik belé az üreg túlárado víz.

Alig értünk a forráshoz, ez pár perc múlva már játszani kezdett s vizét kiöntötte. A kitörések időközzeit a következő táblázat mutatja.

Julius hó 11-ikén:

harmadik kitérés	első kitérés	második kitérés	első kitérés	A medence fenekén levő állandó kis víztükör emelkedni kezd.
4	8	3	10	óra
11	55	51	27	e. percz
		1		m. percz
4	2	3		óra
12	56	52	10	e. percz
		3		m. percz
4	2	3		óra
13	56	52	10	e. percz
	45	45	30	m. percz
4	3	3		óra
17		50	10	e. percz
30	26	40	20	m. percz
4	7	4		óra
24		3	10	e. percz
				m. percz

Három nap múlva, július 14-ikén ismét megfigyelés alá vettük a forrást, a következő eredménnyel:

óra	A medence fenekén levő állandó kis víztükör emelkedni kezd.	óra	Az alsó (belső) csatornán kezd a víz kiömleni.	óra	A felső csatornán is kezd a víz kiömleni.	óra	A felső csatorna folyása megszűnik.	óra	Az alsó csatorna folyása megszűnik.
9		9		9		9		9	
12		13		9		17		25	
30		14		9		20		30	

A mint tehát látható: az alsó csatorna sokkal

hosszasabban folyik; azonban a folyás utolsó perczeiben már nagyon gyengén önti a vizet.

Most egy kísérletet koczkaztattunk meg, hogy a forrás mechanizmusát egyszerűsítsük, szabatosabb működésre kényszerítsük, játékát pontosabban megfigyelhessük, s a kiömlő víz mennyiségét könnyebben megbecsülhessük. Ez okból eldugaszoltuk az alsó, földalatti csatorna torkát, úgy hogy az egész kiömlő víz kénytelen volt a felső csatornán lefolyni.

Négy újabb kitérést figyeltünk meg ilyen módon; mint a következő táblázat mutatja:

ötödik kitérés	negyedik kitérés	harmadik kitérés	második kitérés	első kitérés	A medence fenekén levő állandó kis víztükör emelkedni kezd.
3	2	1	11	10	óra
50	7		30	27	e. percz
					m. percz
3	2	1	11	10	óra
51	10	1	41	20	e. percz
3		45		30	m. percz
3	2	1	11	10	óra
54	12	3	43	31	e. percz
		45		3	m. percz
3	2	1	11	10	óra
56	14	5	45	34	e. percz
30		45			m. percz

Látjuk innen, hogy egyik kitérés kezdetétől a másiknak kezdetéig még ötnegyed óra sem telik el rendesen. Csupán ezen utolsó kitérés várakoztatott csaknem hétnegyedóráig magára; de ennek fejében több vizet is hozott, mint az előbbie; mert a medenczét, mely amazoknál 2—2 és fél első percz alatt telt csak meg, az már 1 és fél e. percz alatt megtöltötte, s négy e. percz helyett teljes öt perczig folyt a csatornán.

A víz kidagadása általában véve nem oly rohamosan megy végbe, mint a vaskoh-kalugeri Dagadó-forrásnál. Még sokkal lassabb tempóban történik a víz leapadása és visszahúzódása, mint a kidagadás.

A víz u. i., mely a csatornán le nem folyhat, ismét visszahúzódik a medenczébe s innen az ő titkos csatornáin a hegy belsejébe, s csak a fent említett kis víztükör marad meg belőle az üreg fenekén csendesen pihenve a következő kitérésig. Ezen visszahúzóásra épen egy negyed óra kellett neki, addig míg mindkét csatorna nyitva volt. Az alsó csatorna eldugaszolása után azonban, midőn t. i. ez a visszahúzóó vizet nem apaszthatta, — még tovább, — 17—18 első perczig is eltartott ez mindenkor.

Első látogatásunknál épen nem lehetett az Aranyos vizének zajongása miatt hallani, vajjon megelőzi vagy kíséri-e, miként a vaskoh-kalugeri Dagadó-forrásnál valami nesz, szörcsögés vagy sziszegés a kité-

rést avagy a visszahúzódást. Azonban másodszeri ottlétünknel úgy rémlett, mintha a visszahúzódásnál erős kortyogó hangok lettek volna a hegy belsejéből hallhatók....

Egy oda vetődött pásztor állítása szerint nyár utolján, ősszel, mikor kicsi az Aranyos s a víz állása alacsony: egészen jól látható, hogy a forrás belső csatornájának kitorkolása alatt, mely hely most víz alatt áll, — folyton bugyog ki s folyik le az Aranyosba a forrás vize s ez a folyás csak olyankor szünetel, mikor a medenczében a víz kidagad.

A mi a kiömlő víz mennyiségét illeti: a forrás egy kidagadásnál — félénken becslve — egy jó hektoliternyi vizet önt ki. És milyen vizet! Hideg mint a fagyalt és tiszta mintha megolvadt kristály volna: gyönyörűség nézni. De még nagyobb gyönyörűség inni; az egész környéken nem találtam hozzáfogható: az az igazi jó fajta havasi víz, melyet élvezettel iszik még olyankor is az ember, mikor nem szomjas.

*

A vaskoh-kalugeri Dagadó-forrás messze földön ismeretes. A nép, melynek képzelete e megmagyarázhatatlannak látszó természeti tünemény mögött csodás rejtelmeket tételéz fel, — különös gyógyító erőt tulajdonít vizének; s távol vidékekről, a harmadik vármegyéből is, egész karavánokban járnak oda a betegek, megfürdeni vizében, mely pedig nem egyéb, mint egyszerű hideg ivóvíz, jó hegyi forrás-víz.

Mi az oka hát annak, hogy ez a szkarisórai forrás egész ismeretlen maradt elannyira, hogy arról néhány pásztorember kivételével még a helybeliek sem igen tudnak valamit, holott nincsen távolról sem úgy elrejtve a vadonban, mint amaz, sőt ellenkezőleg, egész nyílt helyen fekszik, s az utról is látható?

Bizonyára azért nem vett róla tudomást a nép, mivel fekvésénél fogva nem használhatta fürdésre; erre alkalmas medenczéje u. i. nincsen; és egyáltalában oly igen közel fekszik az Aranyoshoz, hogy a forrás és a folyó közt még annyi hely sem igen van, hol a kidagadó vizet valami mesterséges medenczében fel lehetne fogni. Valószínűleg ezért nem emelkedhetett oly rangra és hírnévre, mint a vaskoh kalugeri testvér-bátyja.

De ha a nép nem méltatja is figyelmére, azért a természetbaráttól, a turistától mindenestre megérdemli azt a rövidke kitérést az útból, melylyel megtekinthető. Csak a letérőt a fentemlített malomnál s az ösvényt innen a forrásig kell megjelölni.

És akkor a szkarisórai jégbarlang minden látogatója megnézheti e váltóforrást és nem fogja megbánni azt a néhány száz lépésnyi utat odáig. A Gyeczárhoz intézett kirándulás változatossága és vonzó ereje pedig csak nyerni fog azzal, ha programja egy ily érdekes ponttal, egy ily nem mindennapi természet-játékának megtekintésével gazdagodik.

A merisóri vizesés Hunyadmegyében.

Irta: Téglás Gábor.

A Piskiből Petrozsényig, illetőleg most már Zsil-Farkaspatakig (a mit elég helytelenül Lupénynek emleget a vasút és a hivatalos világ) vezető vasútnak Pujnak Petrozsényig terjedő 45 km. szakaszát bátran nevezhetjük magyar Semmeringnek. Különösen a Kri-vadiától kezdődő viaduct és alagútsorozat a környező mészdalok grotesk képeivel s a hirtelen élénkbe tá-

ruló szirtrepedésekkel a legszebb hazai tájképek közé sorolhatók s a természet szépségei és az emberi alkotásai iránt fogékony mivel utazó lelkét ritka gyönyörűséggel töltik el mindvégig. Nyomról-nyomra magyarázatot és fényképillesztést érdemel ez a vasút s a turistaság fejletlenségének szomorú bizonyítékául vehetjük: hogy a míg ezelőtt 30 évvel a vasút kezdő éveiben még Bécsből is külön vonatokat igénylő utazó csoportok jelentkeztek a petrozsényi kirándulásokra; manapság, mikoriban összehasonlíthatatlanul több kényelem és nagyobb olcsóság mellett járhatnak be ezt a regényes hegyvidéket, már csakis a tanuló ifjúságból vállalkoznak tömegesebben arrafele.

Igy járta meg mult évben a kolozsvári nótanítókép-zőintézet növendékeinek egy kedves csoportja *Heinrich Józsa* igazgató, *Mangesius* Mariska és az E. K. E. főtitkárának kalauzolása mellett a petrozsényi vonalat s azelőtt az ev. ref. kollegium, a kereskedelmi akadémia ifjúsága zárandokolt volt ide. Mindezeknek aligha tűnt fel az az elragadó vizesés, mely a híres római örötorony és Gritti viadukton felül az első nagyobb kanyarulatnál vagyis a 42. órháztól keletre villan élénk s másodszer is elé villan, az új merisóri állomásról, sőt fennebb is, a mint a vonat újból keletre kanyarodik vissza.

A vasúttól keletre kimagasló mészvonalat az 1000 méternyi *Dealu Cornadincelu* fennsíkban nyeri folytatását, hol egy kevesektől ismert és látogatott barlangból bő vizű forrás csörgedez elé s párázatával élénk virulatot fakaszt a tikkadásig kiaszott sziklatalajon.

A vidáman csörgedező csacska víz-ér alól azonban egyszerre meredek lejtővel síklik ki a talaj s örületés zuhogással csapkodva zuhan az alá, miközben a kiálló szirtfokok ezüst sűgárkévekre szórják szét vizét, úgy hogy kedvező világításnál közvetlen közelből káprázatos színjátékban gyönyörködhetik a szemlélő. Lenn a kopár szírthomlokzat alatt pár házacská boldog tudatlanságban és elvonultságban tengődő lakói szinte ámulattal tűnődnek elragadtatásunk láttára, bár az előttük megszokott mindennapi látomány olyan isten ajándék számban tűnik fel előttük, melyet a Teremtő más szegény halandó boldogítására a hasonló kopárságok enyhületeül mindenütt odavarázsolgat. Ugyan mivel is örölgethnék meg szűköss mindennapi mamaliga szükségletüket a jó emberek, ha a Gondviselés megfeledkezne erről a kis vizesésről, mely az ők jámbor hitük szerint csak azért zuhan le hanyat-homlok abból a 80—100 m. magasságból, hogy az ők primitív kanalas malmuk valahogy fel ne mondja a szolgálatot s a ház körül diszló néhány alma- és szilvafa éltető páratnak örvendhessen. Nem csoda ha Baucis és Philemon megelégedett s boldog vénségét érik meg ezek az egyszerű emberek, a kik minden áldott nap keresztvetéssel fogadják a felettük elrobogó ördögös masinát, attól félve, hogy ez a félelmetes szörnyeteg még egy szép nap felszippanlja a *Cornadince* tiszta kristály vizét s akkor ők a terméketlen fakó sziklák alatt kitől s mitől várják az isten áldását.

S a vadul tova prüszkölő gőzparipa utasai közül ugyan hány veszi észre ezt a szép természeti jelensé-

get kényelmes ülőhelyéről s ha észreveszi, nem borzongva tekint-e oda a magasból azokra a fogalma szerinti szerencsétlenekre, a kiket balvégzetük e borzalmas sziklaóriás közé helyezett?

De az újú nemzedék fogékony lelkét hogyan ragadná meg ez a felséges tünemény, melynek méltó párját a kolozsvár—nagyváradí vonalon Rév—Brátka közt élvezhetjük még?

Épen azért kívántam kedveskedni a merisóri vizelés leírásával is szíves olvasóimnak, s főleg az arafelé járó ifjabb nemzedéknek, hadd érezzék ők is: miért tudtam én ott a barlangok rejtélyes világát kutatgatva ezelőtt 15 esztendővel lelkesedni?

A határszél.

Irtá: **Schvarezel Adél.**

Az érzésnek mennyi változatát rejtí magában e szó: a határszél. Midőn «bérczről visszánéz a vándor»... midőn a költő sóhajtja: «Isten veled hazám! bátrak hazája... gyermek reményeim s bánáim tanyája, Isten veled! -- Vagy visszatérve túlradó örömben: «Csakhogy újra látlak, csakhogy újra nézlek édes szülőföldem!»

Egy erős, férfiasan vállas pénzügyőrné, a ki sokkal jobban érzett, mint beszélt magyarul, hosszas távollét után Horvátországból haza tért. Mikor az első magyarországi állomásra a vonat berobogott, kilépett a kocsiból és semmit sem törődve az útasok nagy számával, leborult, megcsókolta a földet, megsímogatva kezével s szólt: «Isten hozta engem hozzád!» Az útasok közül sokan mosolyogtak, de soknak megilletődött arczán látszott, hogy érti, érzi e meghatottságot.

A turistára különösen vonzó hatással van a határszél. Egy társaság egyik fele tréfás komolysággal búczuzott, mert átlépvén a határösvényt külföldre mennek, hogy egy pillanat múlva visszatérve ujongjanak a viszontlátás fölött. Egy fiatal ember csak fél lábbal lépett át: «Ime két országot taposok!» kiáltott kényuri hangon.

Az őrzött határszéli pontokon a viszonyok, sőt néhol maga a vidék is egészen különböző, ellenére annak, hogy tulajdonképpen csak egy vonal van közöttük. Ugy találom, hogy legkedvesebb, ha a természetes határvonal valamely folyó viz, hiszen ő a természet osztó hatalma. Mint fut át sziklaszorosok között egy-egy patak. A hegyóriások komoran néznek e kis, ravasz, de hatásaiban nagy teremtményre. Csupán egy határszéli patakra gondolok vissza kellemtelen emlékekkel, nem hiában hívják ő kelmét Péntekpatakának.

A Bükkhavason álltunk, mely hegy nyáron, hatalmas bükkerdő takarta oldalával, üde, zöld, tarka virágos ormával mondan látszik, hogy ő neve máso-

dik felének bizony csak télen felel meg, akkor aztán igazán havas a Bükkhavas. A körül hullámosan elterülő hegyek fenyvesei, az alatt futó fehér utak, a hosszanti völgyek szelid, de nagyon szép képet nyújtanak. Csupán nagy meszszeségben a Csalhó néz le rideg kopáron, szaggatott sziklaormával. Sötét komorsága csak akkor látszik oszlani, mikor a leáldozó nap még egyszer végig önté izzó sugarát a táj fölött. Biborban úszik minden, a Csalhó szirtjei is lassan pirulni kezdenek, majd sziporkázva tündökölnék. A szemlélőt elragadja e leirhatatlanul pompás «Kárpát esthajnalpír», oh bizonynyal kiállja a versenyt az anynyiszor megénekelte tiroli «Alpen-roth» tal. A fény pompából tagadhatlanul legtöbb jutott a Csalhó büszke ormának ott, a határszélén túl. Ugy vonzott e kép s vele a határszél gondolata.

Másnap a kis székely lovak vigan koczogtak kocsink előtt a Tölgyesi szoros felé, a Réz- és Bükkhavas közötti szűk völgyben a nagylevelű parti növényekkel gazdagon szegélyezett Borpatak mellett.

Az út vége felé némi csalódással láttuk, hogy a Tölgyes-szoros nagyon is tág fogalom. A hegyek egyre távoznak egymástól, végre nagy koszorúként veszik körül a széles völgyben fekvő barátságos Tölgyes községet. Ide, a határszélre szóló igazolvány szerzése vitt be. Jöttünk, mettünk egyik hivatalból a másikba. Emitt 2—2 korona lefizetése mellett kiállították az igazolványt, amott egy kilométerrel odábbi házban nagy derendóciával láttamozták, a város tulsó végén lakó fő-fő nem tudom ki szigorú, hivatalos tekintetre méltatta. Mondhatnám, hogy a délelőtt ilyen elfecsérlése után végre örömmel indultunk meg, de nem így volt, mert egy éppen itt lefolyt jelenet hatása nyomasztóan kísért.

Egy szegény fuvaros kérte az említett nagyhatalmu hivatalnokot, hogy legyen könyörületes; érje be a tekintetes ur szűkös napi keresményének felével, hiszen az neki így is elég nagy büntetés. A két hordó palaföld úgy is ott van még a határon innen.

De a tekintetes ur az ajánlatot épen nem irodalmi kifejezésekkel dühöngve útasította vissza, kiabált, hogy miért nem jött a fuvarot tegnap bejelenteni.

«Itt voltam kérem alásan, 3 óra utánig vártam, de azt mondták, hogy a tekintetes ur alszik s felköltteni egy világért sem szabad, nekem pedig záróra előtt a hidnál kellett lennem.»

Hasztalan könyörgött a szegény ember, a tekintetes ur tovább dühöngött, miközben írásunkra egy szigorú pillantást vetve visszaadta.

Indulhattunk tehát a határra. A drága irást kezünkben szorongattuk szent borzalommal — nem, ahogyan igen meleg volt, hanem vittük jól kiérdemelt diadalal. Volt is sikere, mert már messziről látva, ugyan csak integetett a napos csendőr ur, hogy éppen déli zárás ideje lévén, még átengedhessen a hidon, csupán azt kérdezve meg, hova megyünk? Jól esett a készséges figyelem, csak sajtáságos mosolyát nem tudtuk mire magyarázni. Azzal a tudattal, hogy immár külföldön vagyunk; várakozással néztünk körül. Előttünk a moldvai széles völgy, egyik oldalán a Csalhó, mintha

a déli napfényben így közelről megkisebbedett volna s egykedvű szürkeséggel tekint végig a száraz, gypes téren. Itt a nagyszabású fűrészmalom megtekintése a kirándulásnak egy konvencionális — hozzá tehetem, unalmas — része. A fűrészmalmok kopár környezete, az egymás mellett fekvő, valamikor hatalmas sudar fák lehántott vára oly benyomást tesz, mintha csak a fák szomorú halottas háza lenne az az egyhanguan zúgó, jajveszékli épület. Körül jártuk a gerendát, deszkát szelő nagy gépeket, aztán siettünk vissza kocsinkhoz. A lépés alatt szárazon porló gyepen pergő sáskák pattantak föl, aztán vörös szárnyaikkal, mint izzó, sercsegő szikrák veszték ismét bele a forró talajba.

Csakhamar visszatértünk a határvízhez, a Péntek patakhoz. Az oláh hivatalnok ebédjét abba hagyva, kinyitatta előttünk a híd moldvai ajtaját s miután bedöcögöttünk a hídra, mögöttünk újra becsukták. A magyar határszéli ajtó azonban nem tárult föl előttünk. A csendőr urak egykedvűen támasztották őrházuk falát. Szekeresünk kértére, hogy engednének át, megrázták kakastoll-bokrétás csákójukat s fennen jelentették ki, hogy a záró idő egy óra múlva telik le, addig nem lehet.

Szörnyen megijedtünk. A nap szűrő hévvel sütött le, alatt lapos mederben inkább csak csúszott, mint foly a patak, meleg párát lehelve. A hőség türheterlen volt. Soha sem éreztem, se künn, se benn ilyen kellemetlenséget, mit különösen fokozott a csendőrök hivatalukkal való önkénykedése s e fölötti mosolygása. Kértük, vitatkoztunk velük, elkéserevde keltünk ki a rendszer ellen, — hasztalan. Végre kijelentettem, hogy itt állva lehetetlen napszúrást nem kapunk, s ha valamelyik köztünk beteg lesz, hivatalos keresetet

indítok ellenük, mert ezt tudva, nem lett volna szabad átengedniök, vagy legalább előzetesen figyelmeztetniök kellett volna. Erre kegyesen kinyitották az ajtót, de csak nekünk, a szerencsétlen lovakat a szekeresek továbbra is becsukták. Minket egy árnyas lugasba vezettek. Törtem a fejem, hogyan lehetne valahogyan megpuhítani e kemény pánczélos sziveket, látva a lovak küzdelmét a hőségben ezer szűrő légygyel. Bár megköszöntem e fél, inkább kényszer szívességet, de kijelentettem, hogy igazán rosszul esik tapasztalnom, hogy a határszélen vége a híres, magyar lovagiasságnak, s hogy oda túl, a moldvai udvariasságból többet gyakorolnak.

Kiegyenesedett erre a csendőr úr, hetykén tolt a félre csákóját s leszólt az alatt állónak: «Nyisd ki azt a kaput pajtás — s önézettel tette hozzá — aztán majd elintézem én, ha baj lenne belőle.»

Természetesen visszavontam, hogy a határszélen vége a magyar lovagiasságnak s általános megelégedéssel váltunk el egymástól. Tölgyes helységben tartott pár órai pihenő után folytattuk útunkat vissza.

A Csalhó mögöttünk egyre nőtt és nőtt fel az égig, egyszerre «az alkony üszköt vet fejére s olyan, mintha égne»... s a napnak segítné bevilágítani a tájat. Ugy látszik, némely hegyre is áll az az igazság, ami sok emberre, hogy ha nagyak akarjuk látni, jobb őket távolról szemlélni.

Erről a határszélről mondhatom nagyon-nagyon jó volt haza érkezni ideiglenes otthonunkba, a szép Borszék fürdőre.

KÜLÖNFÉLÉK.

A szász-banyiczai gör. kath. fatemplom s egy régi oláh viseletkép.

Az erdélyi fatemplomok tulajdonképpeni része a csúcsíves-stil hatását mutatja, s főalakjával a legtöbbször egyszerű falusi csúcsíves kőtemplomokat utánoz. A tornác már inkább népies építészeti elem, bár kizárólag annak nem vehetjük.

Egy ilyen csúcsíves stílű fatemplomot ismertettünk meg az «Erdély» mult évfolyamában Szász-Banyiczáról (Erd. 1899. évf. 52—53. old.) A hagyomány szerint költözött épület. Besztercze mellől, Bilakról vitték Banyiczára. Egyik legrégebbi az általunk ismert erdélyi fatemplomok között s némileg

eltér az általános tipustól is. Nem lesz érdektelen tehát, ha most jól sikerült képét bemutatjuk.

Említettük ennek a fatemplomnak ikonostasisán egy külön felfüggesztett képet is, mely a karácsonyi jelenetet ábrázolja. Kis — és egyáltalán nem művészi — festmény, de becsessé teszi az, hogy festője eredeti és sajátos felfogással régi oláh népviseletet örökített meg rajta s így ez a templomi kép bizonyára egyik legrégebbi ethnografikus képünk. Ez aztán minden érdeme, mert festménynek keveset ér s festője még a háttérben leelő juhnyáj ábrázolásánál kezelte legjobban az ecsetet. Egyébként primitív felfogását eléggé jellemzi az, hogy a pásztor ajándékaival nem a közvetlen közelében lévő gyermek Jézus felé igyekszik, hanem ellenkező irányban távozik, mintha utat tévesztett volna. Csak azt tehetniök még fel, hogy

festő a képen talán két külön jelenetet akart bemutatni. De akkor mindenesetre ismét csak a kezdetlegesség jele az, hogy két különböző jelenet személyeit ugyanazon sík térben, közvetlen közelségben semmivel el nem különítve, egyszerre állította elénk.

Azonban a képet csak ethnografikus oldaláról véve becsesnek tartjuk, s egy részletét — a pásztor egyik fűrésztő asszonyával s a gyermek Jézussal bemutatjuk.

Az egész képről s a templomról bővebben megemlékeztünk. Itt még csak a templom leírásába csúszott sajtóhibákat javítjuk ki, a mi által egyszerűsre mind a templom beosztását is újra feltüntetjük. Nyugaton az előcsarnoka van, bennebb a hajó s keleten az elkülönülő szentély. Ugy az előcsarnok, mint a szentély félhatszögben záródnak.

Kuls.

Fogarasi vártizedes képe 1608-ból.

Régi magyar katona képét közöljük e cím alatt, egy nemeslevél címképéből. A costume és művelődés-történeti tekintetből egyaránt érdekes kép eredetije Marosvásárhelyről került fel, s a nemeslevélről *Petersberger* Frigyes rajzolta le, az eredeti nagyságban. Ifj. Nemes Ödön neve a kép alá csak tévedésből került. Közelebbi számunkban különben részletesebb leírást adunk róla.

EGYESÜLETI ÉLET.

A köspont gyűlései.

Az E. K. E. választmánya ápr. 21-én délután az egyesület hivatalos helyiségében *Feilitzsch* Artur báró országgyűlési képviselő elnöklésével gyűlést tartott, a melyen résztvettek: *Palkovics* József altábornagy, *Heppes* Miklós kir. táblai tanácselnök, *Pál* István kanonok, *Incze* Gerő táblabíró, *Herrmann* Antal dr. kir. igazgató, *Merza* Gyula egyesületi főpénztáros, *Jékcy* Dániel dr. törvényszéki bíró, *Versényi* Gábor tanár, *Gámán* József dr. iparkamarai segédtitkár, *Weisz* József dr. ügyvéd, *Tanács* József gyógyszerész, *Eöry* Ernő bankhivatalnok, *Kolbenheyer* Bertalan postaigazgatósági s. titkár és *Radnóti* Dezső egyesületi főtitkár.

Feilitzsch Artur báró megnyitván az ülést, jelzi, hogy az alakító anyae egyesület, az *Emke*, a *radnaborberek*i fürdő fölépítésére adott kölcsönének — melynek 5⁰/₁₀-os kamatait az E. K. E. pontosan fizeti — törlesztését sürgeti, még pedig oly módon, mely súlyos következményekkel járna az E. K. E. re nézve. Azután ismerteti a fürdő keletkezésének történetét, melyből kitűnik, hogy az E. K. E. ezt a fürdőt az *Emke* ajánlatára és kezdeményezésére vette kezelésébe és ezért a kölcsön törlesztésénél nem szigorúságot, hanem az előzmények által nagyon is megokolható méltányosságot és igazságot vár. Beható vita után kimondotta a választmány, hogy az *Emke*hez hosszabb beadványt intéz, melyben a történelmi előzmények ismeretével kéri fogja, hogy a töketörlésre nézve az E. K. E.-nek további időhaladékot adni sziveskedjék.

Főtítkár bemutatja az *Eke-pezsőre* vonatkozólag a *Belatini Braun* A. czéggel kötött szerződést, jelezvén, hogy február és márczius hónapokban a pezső után 220 korona folyt be a pénztárba. Választmány a szerződést jóváhagyja és a pezső után befolyó jövedelem külön kezelését mondja ki, melyből aztán az *Emke* kölcsön kamatai lesznek tör-

lesztendők. Ezzel kapcsolatosan fölolvasták *Gottschlig* Ágost budapesti czégnök ajánlatát, mely szerint kéri, hogy kitűnő hazai gyártmányu rumját «*Eke-rum*» elnevezéssel hozhassa forgalomba. Az engedélyt megadja a választmány.

Elnök jelenti, hogy a belügyminiszter jóváhagyta Kolozsvár városának ama határozatát, mely szerint a Mátyás-házat néprajzi muzeum céljaira az egyesületnek engedi át. A választmány ezt örvedetes tudomásul veszi és elrendeli, hogy most már a legnagyobb erélyvel gyűjtsenek a tárgyak.

Főtítkár jelenti, hogy az «*Erdély*» nyomására és fűzésére vonatkozó korábbi szerződések lejártak és ezekre vonatkozólag az érdekelteket ajánlattételre szólította fel. A beérkezett ajánlatok közül a nyomásra *Gombos* Ferencz, a fűzésre *Incze* Elek ajánlatát fogadják el.

Főtítkár jelenti, hogy *Téglás* Gábor dévai kir. főigazgató a hunyadmegyei kalauz kéziratát beküldötte. Kiadja a választmány az irodalmi bizottságnak megfelelő átnézés és sajtó alá rendezés végett.

Herrmann Antal dr. indítványt nyújtott be, hogy alakítson az egyesület irodalmi és művészeti szakosztályt. A jogtanácsos véleménye szerint az ilyen szakosztály alakítására az alapszabályok jogot adnak az egyesületnek, e szerint az indítványt a választmány kiadja az elnökségnek, hogy ügyrendjét dolgozza ki és ez alapon az új szakosztályt alakítsa meg.

Végül *elnök* jelenti, hogy a *Kárpát* Muzeum megnyitása az *Erzsébet-lobogó* felszerelése ügyében védők, *József Ágost*, királyi herceget és fenséges nejét diszküldöttséggel kell meghívunk, felkérendő, hogy a királyi herceg viszont az E. K. E. nevében a mi ünnepélyünkre *Ő Felségét* külön személyesen is meghívni kegyeskedjék. A választmány kimondja, hogy körlevelet intéz a tagokhoz, hogy a deputációban magyar diszben való részvétellel előre jelentkezni sziveskedjenek.

A *Mátyás-szobor* leleplezésével kapcsolatos néprajzi felvonulás és élőképek bemutatásának a tervezetere pedig a választmány néprajzi bizottságot javaslatételre felkéri.

Az indítványok során *Herrmann* Antal szólal fel, reámutatván arra a kedvező vagyoni kibontakozásra, — melyet anyagi körülményeinkre vonatkozólag az új éra alatt a mai gyűlésen véletlenül aktaszerűen kiderült s reámutatván a gyűlés elején bejelentett valószínű külső támadásra: javasolja, hogy ezzel szemben fejezze ki a választmány teljes bizalmát az elnökségnek. — Választmány ová-

ciószerű éljenzéssel emeli határozattá az indítványt és egyuttal az elnökségnek jegyzőkönyvi köszönetet szavaz.

Ezzel az ülés az elnök köszönő szavai után véget ért.

Az osztályok gyűlései.

Az E. K. E. alsófelhívármegyei osztályának választmánya ápr. 21-én ülést tartott, melyen igen nagy fontosságú és a közönséget is érdeklő határozatot hozott. Ugyanis a vármegye alispánja értesítette az osztály elnökségét, hogy a vármegyei útalap és az E. K. E. áldozatkészségéből emelt *Pilisi* és *Poncri* menedékházak teljesen készen vannak és azok berendezésére nézve intézkedést kért, a maga részéről azon nézetének adott kifejezést, hogy, ha az anyagiak engedik, rendezze be azt az osztály. A választmány, az egyesületi tagok és nagy közönség érdekeit tartva szem előtt, örömmel tette magáévá e nézetet és két menedékház berendezésére 800 koronát szavavott meg, s egyidejűleg egy bizottságot küldött ki *Varró* László dr. osztályelnök elnöklése alatt, hogy a berendezésre nézve sürgősen intézkedjék. A bizottság már megkezdette működését és remélhetőleg május hó folyamán annyira készen lesz, hogy egy kedélyes kirándulással összekötve át is adhatja a menedékházakat rendeltetésüknek. Ezekből láthatja a közönség, hogy míg a természet, mely elementuma az egyesületnek, téli álmát aludta, az osztály vezetősége nem pihent, hanem gondoskodott arról, hogy az ébredő kikelet olyan alkotásait lássa, melyek a természet kedvelőinek kimondhatlan előnyére, könnyebbségére szolgálnak. A menedékházak úgy lesznek berendezve, hogy azok a viszonyokhoz mérten a legnagyobb kényelmet biztosítsák a kirándulók számára. Örömmel konstatáljuk, hogy az osztály a *Detonátát* beleszámítva, most már a vármegye három festői pontján rendelkezik megfelelő menedékházzal.

Turista adó. Hihetetlenül hangzik ugyan, de Tirolban azzal az eszmével foglalkoznak, hogy minden szórakozásból utazó idegen a gyógydíjjal ellátott fürdőhelyek kivételével abban a szállóban, a hol meghál, bizonyos csekély bejelentési illetéket fizessen.

A mint Bozenből hírlík, ez az eszme éppen Tirol országos idegenforgalmi szövetkezetéből indult volna ki és megfelelő törvényjavaslat alakjában a tartománygyűlés elé fog terjesztetni, mit megelőzőleg Innsbruckban legközelebből szak-értekezletet hívnak egybe. Ha egy idegenforgalmi egyesület ily módon akarja a turista forgalmat megrendszabályozni, akkor nem csodáljuk, ha a kerékpáradó mellett nemsokára a turista menedékházak megadóztatása is bekövetkezik.

A szász Svájcban pl. tetszés szerinti adakozás fejében egy-egy mesterséges vízesést varázsolnak valami titkos rugó megnyomásával a turista közönség elé, Szavójában és Svájcban pedig belépő díjat szednek valamely sziklaszoros bejáratánál az élelmes bérlők, hogy műszaki befektetéseiket karzatok, pallók, hidak, zsilipek stb. kellőleg kamatoztathassák. De hogy a kéjutazók és turisták csupán személyes megjelenésükkel megadózás alá vonassanak: ezt még sehol se próbálták megkísérteni.

Ha a dobsinai, adelsbergi, aggteleki, vagy montblanki barlangot csak belépő jeggyel lehet meglátogatni, azon senki se ütközik meg, mert azok fentartási költsége, világítása, és a kalauzolás mind olyan kiadások, a melyek valahonnan vissza kell, hogy térüljenek. S ezt az idegen turisták többé-kevésbé szívesen is viselik, legfőleg az elmosolyodik az ember, ha pl. rá gondol a trollhättani zuhatagra Svédországban, hol a hidak egész labirintja várja az idegent, s elől-hátul, jobbra és balra egy-egy kis ajtócska zárja el előlünk az utat, ha csak minden egyes ajtót megfelelő borraival fel nem nyitattunk, hogy a Golló és Troppó vízesések közös zuhataggá omlásában minden oldalról kigyönyörködhessek magunkat. A tervbe vett tiroli bejelentési illeték azonban már hivatalos turista adóként zaklatásnak felel meg és előre

is érthető visszatetszést fog kelteni, ha ugyan egyáltalában életbe lép-tetik.

Mindenesetre irigylésre méltó az az idegenforgalom, a melyből a tiroliak ilyen czímen is hasznot húzni szeretnének.

Diákturistaság. Az olasz és francia alpesi klubok már egész rendszeresen fölkarolták az iskolai kirándulásokat s a Club Alpino Italiano római osztálya tavaly már február havában 11 rendes tagból, 5 tanárból és a visconti főgimnázium 39 diákjából álló karavánnal sikerült egy napos kirándulást rendezett a Monte Arrestino 853 m.-nyi magaslátára. A Clup Alpin Français párisi osztálya 1899-ben 6 iskolai utazást és 58 egy vagy félnapos kirándulást rendezett, még pedig 45-öt gyalog és 13-at kerékpáron.

Az összes résztvevők száma 1400-at tett ki, miből 109 esett az utazásokra, 1200 a gyaloglókra és 91 a kerékpárosokra.

A kiránduló csoportok Páris összes középiskolai növendékeiből alakultak. Érdekes, hogy a diákturistasági bizottság elnöke maga 20 kirándulásban és 4 utazásban vett részt; egy tanuló szintén 20 kiránduláson volt jelen.

A többi vidéki osztályok is nagy tevékenységet fejtettek ki az iskolai kirándulások terén.

E tekintetben az E. K. E. osztályaira is szép feladat vár s az idény elején megállapítandó kirándulási programok úgy az egyetemek, jogakadémiai, egyéb főiskolák, mint a közélettanodák előcsarnokában rendszeresen kifüggesztendők s ezáltal az illető iskolai vezetőségek támogatása mellett alkalom volna nyújtható a tanuló ifjuság figyelmét a turistaság gyakorlására a legalkalmasabb formában föl hívni.

Norvég turista-egyesület. Norvégia a fjordok és az északi havasok csodálatos országa, melynek hegyeihez a nép a maga rajongásával ragaszkodik, a külföld pedig néhány év óta varázsággal divatba hozta.

Az 1868-ban alakult *Den Norske Turistforening* Krisztiániában székel s az egész királyság területén szívesen jelzett ösvényeket létesített, hidakat épített, jelzőtáblákat oszlopokra állítva (varder) helyezett el, nyolcz — örrel ellátott — mene-

dékházat és számtalan turistakunyhót tart fenn. A hegyi vezetőket térképpel és delejtüvel látták el és évente egy megbízott tag kiküldetik az összes turistaépületek, utak, hidak stb. felülvizsgálására s az elévzett és végzendő munkák nyilvántartására.

Legutóbb maga a titkár, *Aansenen* Ede tett ilyen inspekziós utat és jeientésében többek közt kiemeli, hogy egyes menedékházaknak az előkelőbb lapokat ingyen küldik meg. Ez a testvéregyesület a magas Északon, mult évi apr. 25-én tartotta Krisztiániában legutóbbi közgyűlést, mely alkalommal az évi jelentés szerint a tagok létszáma a 2500-at meghaladta élükön a királylyal, ki magát rendes tagnak tekintve, évente 40 koronával járul az egyesület segélyezéséhez.

Az egyesület vagyona — leltár szerint — épületekben, berendezési tárgyakban, tőkében illetve értékpapirokban több mint 70000 koronát tesz ki. Az egyesület közhasznú voltát leginkább az az elismerés bizonyítja, ami a norvég állam részéről megszavazott 5000 kor. állandó évi segélyben nyilvánul, mely összeg — egy norvég koronát 70 krajczárba számítva — 3500 frtnak felel meg. A taglétszám is a lakossághoz arányítva kielégítő, mely pl. a mi viszonyainkhoz képest körülbelül 20000 tagnak felel meg.

A norvégiai turista viszonyok iránt való érdeklődés nagy fokáról tanuskodik az a körülmény, hogy több mint 700 külföldi fizető tag tartozik kötelékébe a Norvég turista egyesületnek, melylyel pár év óta az E. K. E. is csereviszonyban áll. Az egyesület elnöki tisztét *Nielsen* Ingvar viseli, ki élénk turistairódmái munkásságot fejt ki.

Végül érdekességénél fogva álljon itt a háztartással ellátott reinheimi turista szálló árjegyzéke, hol az egyleti tagok a következő árkedvezményben részesülnek, u. m.:

Éjjeli szállás	norv. kor. 1.25
Egy adag meleg étel	1.
Egy adag sajt, vaj és hideg felvágott	0.80
Smörbröd (vajás kenyér) hideg sze-	
letekkel darabonként	0.10
Egy csésze kávé vagy tea cukorral	
és tejjel	0.30
Egy adag husleves	0.50
Egy palaczk bajor sör	0.80
Borok és szivarok jutányos árban.	

A norvég menedékházak közül leglátogatottabbak a 6103 láb magasan fekvő *Gjuvarshytten* és a hytten paa *Goldköppigen* (8161 láb), hová *Vole* Kanut, a népszerű vezető egy negyed század alatt sok turistát vezetett; megjegyzendő, hogy mult évi szept. 15-én töltötte be *Vole* 25 éves vezetői jubileumát.

